

Без пошанування героїв минулого неможливе майбутнє Урок за поезією Тараса Шевченка «Розрита могила» (7 клас)

УДК 373.5.016:821.09.161.2+18(092)ШЕВЧЕНКО
<https://doi.org/10.33989/3083-6387.2025.3.336569>

Тема. Тарас Шевченко «Розрита могила». Подорож поета Україною 1843 р. Осмислення трагічних для Батьківщини наслідків знецінення історичної пам'яті про її героїчне минуле. Метафоричний образ незнищенності українського народу.

Мета заняття:

- **Навчальна:** поглибити знання учнів і учениць про життя і творчість Т. Г. Шевченка, зокрема про його подорож Україною в 1843 році; опрацювати зміст твору «Розрита могила», розкрити її ідейно-тематичний зміст, звернути увагу на трагічні наслідки знецінення історичної пам'яті та героїчного минулого, показати актуальність твору у сучасному контексті.
- **Розвивальна:** розвивати культуру мовлення, пам'ять, увагу, спостережливість, удосконалювати навички висловлення власної думки, аргументованого обговорення та творчого самовираження.
- **Виховна:** виховувати пошану й повагу до творчості Кобзаря, вірність рідній землі, особистість свідомого громадянина, який розуміє важливість прийняття ним рішень та їх наслідки.

Обладнання: підручник із текстом твору, тематична мультимедійна презентація.

© Тетяна Мауріц, 2025

Тетяна Мауріц,

вчителька-методистка української мови та літератури, спеціаліст вищої категорії, Свлявський ЗЗСО № 4 з поглибленим вивченням окремих предметів Свлявської міської ради Закарпатської області

Тип заняття: засвоєння нових знань.

Епіграф до заняття:

Без пам'яті про минуле немає майбутнього.

Народна мудрість

ПЕРЕБІГ ЗАНЯТТЯ

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності.

• Історична загадка.

— Відгадайте загадку: «Я свідок давніх боїв, я тиха пам'ятка слави, але мене зневажають і руйнують. Хто я?» (Могила).

• Хвилинка-емоція.

— Назвіть емоцію, яку викликає слово «могила», поясніть свій вибір одним реченням (наприклад, «смуток, бо це пам'ять про загиблих / померлих»).

III. Перевірка випереджального домашнього завдання «Символи минулого» (повідомлення учнів і учениць).

Група учнів вдома підготувала ілюстрації із символами героїчного минулого України (Січ, гетьмани, козаки); коротко пояснити, чому ці символи важливі для українців.

IV. Сприйняття й усвідомлення нового фактичного матеріалу.

• Робота з репродукцією картини-двообразу відомого сучасного українського художника Олега Шупляка.

— Роздивіться картину. Кого чи що ви бачите на ній?

— Чому ця картина називається двообразом? Які образи вдалося поєднати художникові?

— Чи зрозуміли ви, чому саме з цією картиною Олега Шупляка ми ознайомлюємося на початку нашого заняття? Хто є ключовою постаттю сьогоднішнього уроку?

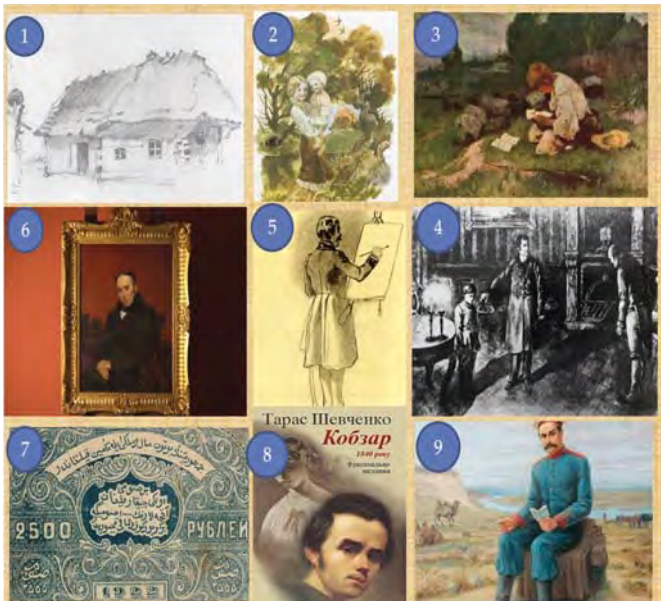
Олег Шупляк. Тарас Шевченко

V. Повідомлення теми, мети, завдань заняття, епіграфа до нього; записи до зошитів.

- *Слово вчителя.* Визначення власних цілей учнів і учениць із огляду на зацікавлення та рівень навчальних досягнень
 - Хочу знати...
 - Хочу вміти....

VI. Актуалізація і корекція опорних знань.

- *Робота з кроссеном:* роздивіться кроссенс, складіть за ним розповідь про Т. Г. Шевченка

VII. Сприйняття й усвідомлення нового фактичного матеріалу.

- «Літературознавчий клуб». Розповідь учителя з елементами бесіди.

15-річним юнаком до Петербурга Тараса Шевченка як свого козачка й кріпака привіз поміщик Павло Енгельгардт. Тарас був обдарованим хлопцем. Тож знайшлися люди, які не тільки помітили цей талант, а й за великі гроші викупили юнака з кріпацтва, коли йому було 24 роки.

Друг і земляк Тараса художник Іван Сошенко згадає, що на волі у Шевченка ніби «вселився біс».

— *Про що, на вашу думку, йдеться? Оберіть правильну відповідь.*

A	Кобзар надзвичайно багато малював
B	Шевченко днями й ночами читав книжки
B	Він став «тусовщиком» та зіркою вечірок

Так, біс, про якого писав Сошенко, був світським. У наші часи Тараса назвали б за це тусовщиком, тому що Шевченко відвідував різноманітні мистецькі зібрання, багато спілкувався з тогочасним столичним мистецьким бомондом, усюди був «душею компанії». Якби Тарас Григорович жив сьогодні, то був би відомим доволі скандальним блогером і успішним митцем. Але тогочасна імперська чужина гнітила душу молодого митця. Він мріяв повернутися до рідної України. Залишивши її ще підлітком, митець зберіг у душі романтичний, дещо ідеалізований образ Батьківщини.

— *Згадайте, якою ж вона була в той час насправді.*

Лише через 14 років, у травні 1843 року, Тарас, уже як знаний поет і вільна людина, вирушив у подорож Україною.

— *Порахуйте, скільки років було Шевченкові під час подорожі, якщо він народився в березні 1814 р.*

Тарас Шевченко. Автопортрет

Ця подорож стала надзвичайно важливою подією в житті Шевченка, оскільки після викупу з кріпацтва (1838 рік) він уперше мав змогу відвідати рідну землю, побачити її людей і відчувати атмосферу краю, який залишив у дитинстві. Відвідини Батьківщини стали для Шевченка джерелом болю і

Уроки української літератури

глибокого розчарування. Він побачив не ту Україну, яку вимріяв у своїх поетичних уявленнях, а реальність, сповнену горя, злиднів, кріпосного гніту і байдужості до героїчного минулого. Під час подорожі Тарас відвідав Київ, Переяслав, Канів, Черкащину — місця, пов'язані з героїчною історією козацтва. Однак слава і велич козацької епохи були забуті: козацькі могили залишалися занедбаними або сплюндрованими, розритими, пам'ять про боротьбу за свободу викорінювалася вогнем і мечем ворогів, витіснялася байдужістю зросійщених і поневолених сучасників. Шевченка глибоко обурювало те, що народ, який мав таку величну історію боротьби за незалежність, став жертвою соціального та національного приниження.

Вірш «Розрита могила» був написаний Шевченком 9 жовтня 1843 року в Березані, коли він гостював у місцевого поміщика Платона Лукашевича. Поштовхом до написання стала побачена поетом картина розкопок кургану, які проводили російські солдати у полях поблизу Березані. Цей метафоричний образ викорчовування історичної пам'яті та національного самоусвідомлення українського народу став провідним у найвідомішому антиімперському вірші Шевченка.

- *Робота з підручником. Ознайомлення з поезією Т. Шевченка «Розрита могила»:* виразне читання тексту вірша вчителем і учнями та ученицями.
- *Словникова робота:* пояснення лексичного значення окремих слів.

Сплюндровано — зруйновано, знищено.

Богдан — гетьман Богдан Хмельницький.

Жиди (від італійського, що означає «хвалений») — синонімічна назва євреїв, єврейського народу.

Німота (зневажливе) — те саме, що й німці.

Могила (курган) — високий земляний, рідше кам'янистий насип над стародавнім похованням.

Перевертень — людина, що зрадила свої переконання.

Курган «Розрита могила». Березань (відновлено 2007 року за ініціативою сучасних козаків Березанської сотні на місці, вказаному краєзнавицею Галиною Рих)

VIII. Осмислення зв'язків між елементами вивченого.

- *Кооперативна робота (у малих групах) «Художня лабораторія»:* визначаємо художні засоби поезії. Матеріал для читання — уривки з поезії. Учні й учениці об'єднуються у три малі групи, кожна з яких отримує завдання.

Завдання для груп:

1 група: прочитати фрагмент тексту, знайти й виписати з нього *художні засоби*, презентувати однокласникам і однокласницям.

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно,
За що тебе сплюндровано,
За що, мамо, гинеш?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась,
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?

Метод «Мозковий штурм»: відповісти на запитання за текстом фрагмента.

- Що символізує образ «світу тихого» та «краю милого»?
- Чому, на вашу думку, Шевченко звертається до України, як до матері?
- Поясніть, як ви розумієте фразу «За що тебе сплюндровано, за що, мамо, гинеш?»
- Що автор хотів висловити цими словами?

2 група: прочитати фрагмент тексту, знайти й виписати з нього художні засоби, презентувати однокласникам і однокласницям.

Ой Богдане, Богданочку,
Якби була знала,
У колись б задушила,
Під серцем приспала.
Степи мої запродані
Жидові, німоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі.
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває...
Нехай рие, розкопує,
Не своє шукає,
А тим часом перевертні
Нехай підростають
Та допоможуть москалеві
Господарювати
Та з матері полатану
Сорочку знімати.
Помагайте, недолюдки,
Матір катувати.

Метод «Мозковий штурм»: відповісти на запитання за текстом фрагмента.

- Яким поет бачить причинно-наслідковий зв'язок між подіями:

Помилка Богдана Хмельницького (укладений ним 1654 р. акт приєднання України до Московії)	=	Занепад України
--	---	-----------------

Проведемо паралель із сьогоденням: чи вбачаєте ви ситуацію в нашій країні схожою з описаною Тарасом Шевченком?

- За які помилки ми платимо таку високу ціну?
- Кого сьогодні ми можемо назвати «перевертнями»?
- Як у контексті сьогодення звучать слова «сини мої на чужині»?
- Хто сьогодні допомагає «катувати матір»?

3 група: прочитати фрагмент тексту, знайти й описати з нього художні засоби, презентувати однокласникам і однокласницям.

Начетверо розкопана,
Розрита могила.
Чого вони там шукали?
Що там схоронили
Старі батьки? Ех, якби-то,
Якби-то найшли те, що там схоронили,
Не плакали б діти, мати не журилась.

Метод «Мозковий штурм»: відповісти на запитання за текстом фрагмента.

- Як ви розумієте назву вірша «Розрита могила»?
- Пригадайте визначення метафори. Доведіть, що розрита могила — це метафоричний образ незнищенності українського народу.
- У чому особливість побудови твору «Розрита могила»?

ІХ. Узагальнення та систематизація.

- *Коментар учителя за результатами роботи в групах.*

Образ розритої могили є метафорою незнищенності українського народу, оскільки:

- могила символізує історичну пам'ять та спадщину українців,
- її розкопування («розрита») вказує на спроби знищити цю пам'ять,
- попри «розриття», могила (тобто напівзнищений український народ та його сплюндрована історія) продовжує існувати. Це підкреслює стійкість та незламність українського духу перед зовнішніми загрозами.

- *Робота з таблицею:* заповнити «Паспорт твору»

Автор	Тарас Шевченко
Твір	«Розрита могила»
Рід	ліро-епос
Жанр	ліричний вірш-роздум
Тема	зображення важкого становища українців під російським гнітом
Ідея	заклик до усвідомлення своєї відповідальності за долю нації

- *Метод «Займи позицію»:* дайте відповідь на запитання: «Чи актуальний нині вірш Т. Шевченка «Розрита могила»?». Обґрунтуйте свою думку.

ТАК	НІ
ТОМУ ЩО...	

- *Коментар учителя за результатами роботи.*

Поезія Тараса Шевченка «Розрита могила» — про-рочий твір, який відображає біль втрати, зневаги до історичної пам'яті та зради, що призводить до трагедій для народу. Ці мотиви мають прямі паралелі з подіями сьогоденної війни в Україні, яка стала боротьбою за збереження свободи, національної ідентичності та пам'яті про своє минуле.

1. Розрита могила як символ руйнування історії та культури.

У поезії могила символізує славу запорожців, їхні героїчні вчинки та боротьбу за свободу. Її розриття — це зневага до минулого, до подвигу предків.

Сьогодні ми бачимо, як під час війни країна-агресор намагається знищити історичні й культурні символи України. Руйнування церков, пам'яток архітектури, музеїв, викрадення українських культурних цінностей — це сучасні «розриті могили».

Приклад: знищення музею Сковороди в Харківській області, ракетні обстріли храмів і меморіалів.

2. Зрада як причина трагедії.

Шевченко у творі згадує про зраду, яка стала причиною занепаду героїчної минувшини.

Сучасна війна в Україні також пов'язана з темою зради: на окупованих територіях перебувають колаборанти, які співпрацюють із ворогом. Такі дії підризують єдність народу та нагадують про те, що внутрішня зрада часто стає причиною великих трагедій.

3. Боротьба за свободу та незалежність.

У творі Шевченко оплакує занепад козацької волі, але його слова звучать як заклик до відродження національної свідомості.

Сьогоднішня війна — це боротьба за ту саму свободу, яку захищали запорожці. Українські воїни, як і герої минулого, доводять, що сила народу у відданості своїй землі, своїй історії та майбутньому.

Приклад: українські військові обстоюють не лише територіальну цілісність держави, а й право українців зберегти свою мову, культуру, традиції.

4. Відродження національної свідомості.

У поезії звучить біль через забуття героїв минулого, проте Шевченко вірить у можливість пробудження народу.

Сьогоднішні події в Україні також стали точкою відродження національної свідомості. Люди об'єдналися в боротьбі за свою ідентичність, активно відроджують культуру, мову, а герої війни стають новими символами для нащадків.

Приклад: зростання популярності української мови, відновлення історичної справедливості щодо постатей, яких раніше замовчували (наприклад, герої УНР чи УПА).

Уроки української літератури

5. Незнищенність народу.

У творі Шевченко закладає ідею, що навіть попри зраду та забуття, дух народу незнищений.

Український народ у цій війні доводить, що його воля сильніша за руйнування та загарбницькі наміри ворога. Незламність воїнів і цивільних є яскравим прикладом тієї незнищенності, про яку писав Шевченко.

Приклад: евакуація людей із зруйнованих міст, продовження навчання дітей у бомбосховищах, волонтерство — усе це свідчить про силу українського духу.

6. Роль історичної пам'яті.

У «Розритій могилі» Т. Шевченко нагадує, що без пошанування героїв минулого неможливе майбутнє.

Сучасна Україна бореться за те, щоб її історія не була перекручена чи забута. Українці переосмислюють своє минуле, повертаючи правду про Голодомор, репресії, боротьбу УПА та інші події, що замовчувалися в радянські часи.

Приклад: на уроках історії в сучасних школах дедалі більше подається правдива інформація про події минулого, що допомагає зміцнити національну ідентичність.

Висновок

«Розрита могила» Шевченка — це заклик берегти свою історію, поважати героїв і не допустити зради національних інтересів. Сьогоднішня війна в Україні — це доказ того, що українці зробили висновки з минулого: ми не лише захищаємо свою землю, а й боремося за майбутнє, ґрунтуючись на повазі до власного минулого та пам'яті про героїв.

Х. Підбиття підсумків заняття.

• Рефлексія. Вправа «Картинна галерея».

Уявіть себе у картинній галереї, де виставлені відомі полотна знаних у світі майстрів пензля. Проаналізуйте, що нового ви дізналися і чи повністю оволоділи навчальним матеріалом. Погляньте на шедеври живопису та зобразіть на полях зошита відповідну помітку:

щит — ви відчуваєте себе переможцем, ви все зрозуміли й оволоділи матеріалом; ви, наче Наполеон, з картини Жака-Луї Давида;

посмішка — матеріал зрозумілий, але залишилися питання, наче нерозгадана таємниця посмішки на картині Леонардо да Вінчі «Мона Ліза»;

годинник — матеріал досить зрозумілий, але не вистачило часу, щоб повністю розібратися; час минув непомітно, як на картині Сальвадора Далі «Постійність пам'яті»;

рот, що кричить — матеріал незрозумілий і складний настільки, що хочеться кричати, як на картині Едварда Мунка «Крик»;

чорний квадрат — взагалі нічого незрозуміло, темнота, наче на картині «Чорний квадрат» Казимира Малевича.

ХІ. Домашнє завдання.

Вправа «Однохвилинне есе».

Поміркуйте, яке враження справила б на Т. Шевченка сучасна Україна, якби він зміг її побачити. Напишіть про це.

Учні Свалявського ЗЗСО № 4 з учителями Тетяною Мауріц (ліворуч), Вікторією Турянцею (праворуч)